

Коли дитина готова до школи?

Олександр КОЧЕРГА,

канд. психол. наук, доцент, заст. директора
Інституту післядипломної педагогічної освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Початок шкільного життя — відповідальний момент для кожної дитини. Тож період навчання у першому класі позначений істотними змінами в її житті. Від того, як вона впорається з ними та адаптується до нових умов, залежатиме її подальше шкільне життя.

Звісно, батьки та вихователі дошкільнят бажають, щоб їхні діти добре вчилися, нормально вписалися в новий колектив. Проте самого тільки бажання замало, важливо знати закономірності успішної адаптації до школи.

На що варто звернути особливу увагу вихователям та батькам майбутніх першокласників? Про що вони мають знати насамперед? Наші судження не є догмами чи остаточними експертними висновками, радше це рекомендації для прийняття обдуманих, зважених рішень та дій батьків і вихователів, що ґрунтуються на основі спостережень за малюками. Саме такий вдумливий підхід допоможе краще пізнати душу та тіло конкретної дитини, а отже, краще зрозуміти індивідуальну траєкторію її розвитку та дозрівання.

Окреслимо найважливіші індикатори подальшої успішної адаптації дитини до початкової школи, її оптимальної "стартової підготовки" до шкільного життя, ті, від розвитку яких у маленького учня складатиметься позитивний чи негативний досвід першого року навчання.

Ми не будемо вести мову про "предметні знання", на яких останнім часом "зациклюються" батьки дошкільнят, а за їхніми вимогами часто й педагоги дитсадків.

Батьки старших вихованців замислюються над шкільним майбутнім сина чи доньки. І звісно, вихователі мають бути готові до пояснень і відстоювання своїх обов'язків щодо підготовки малюків до школи. У чому ж полягає робота педагога дитсадку? А що залежить саме від батьків? Як об'єднати зусилля? І, зрештою, коли віддавати малюка до школи — у 6 чи в 7 років? Розібратися у цих питаннях, а також ефективно використати час, що залишився, для ретельнішої, досконалішої підготовки та розвитку природних можливостей дошкільника, посприяти дозріванню його душі й тіла допоможе батькам і педагогам ця стаття.

Завдання вихователів — забезпечити психічну й психологічну готовність дитини до школи, підготувати до навчання в нових умовах.

Важливо, щоб батьки усвідомлювали це і не намагали того, що не відповідає природі дошкільника, а крім того, й самі розуміли, коли саме їхня дитина буде готова до школи.

ФІЗИЧНА ГОТОВНІСТЬ

Традиційно до школи діти вступали у сім років, але нині вони можуть піти до 1-го класу і в шість, і в сім. Закон цього не забороняє. Пізніше навчання варто починати тільки в тому разі, якщо дитина фізично і психічно не готова до нього.

Віддавати дитину до школи можна тоді, коли на момент вступу вона вже досягла відповідного фізичного віку, тобто повних шести років, за умови її психологічної, інтелектуальної та фізичної готовності.

Про фізичну готовність дитини можемо судити, зокрема за антропометричними показниками розвитку її організму.

Антропометричні показники розвитку організму дитини

Вік	Хлопчики			Дівчатка		
	Кількість постійних зубів	Зріст (см)	Вага (кг)	Кількість постійних зубів	Зріст (см)	Вага (кг)
6 років	1–6	111–121	19,7–24,1	1–6	111–120	19,0–23,6
7 років	5–10	117,3–127,3	20,4–28,8	6–11	115,9–126,9	20,3–28,0

складно відновити. Тож, шановні батьки, порадьтеся з педіатром, психологом і не приймайте поспішних, невважених рішень. Здоров'я вашої дитини — у ваших руках!

ПСИХІЧНА ЗРІЛОСТЬ

Крім фізичної зрілості, для успішного навчання дитини у школі необхідна й психічна зрілість. Фізична і психічна зрілості становлять разом те, що називають **дошкільною зрілістю** (для шестирічних дітей) або **психологічною готовністю** (для семирічних). Психічна зрілість складається з таких компонентів: мотиваційного, інтелектуального, вольового, морального. Розглянемо кожний з них.

Моральна готовність

Моральна готовність до шкільної освіти є стрижнем, що закладає підмурівок особистості. В умовах повсякденного спілкування з однолітками й дорослими, а також у рольовій грі дитина набуває певних знань про соціальні норми. Але ці знання вона ще до кінця не усвідомлює і безпосередньо пов'язує зі своїми позитивними чи негативними емоційними переживаннями. Перші етичні інстанції становлять поки що відносно прості системні утворення, на основі яких надалі формуватимуться досить зрілі моральні почуття й переконання.

Уміння спілкуватися з дорослими й однолітками — основа для успішної адаптації дитини у школі. Систематично спостерігаючи за поведінкою малюків під час ігор і занять, можна побачити, хто з них уміє *спокійно й по-діловому* звертатися до дорослого із запитаннями, узгоджувати власні бажання з інтересами товаришів; хто прагне “захопити” найпривабливіші ролі й добивається цього *умовляннями, примусом або через конфлікти*; хто *не вміє проявити себе* і свої інтереси, тож задовольняється будь-якою роллю, а хто взагалі не бере участі в діяльності дітей, *несміливий чи пасивний* у спілкуванні з однолітками й дорослими тощо.

Деякі батьки з різних причин не бажають, щоб їхня дитина відвідувала дошкільний заклад, тож підготовка малюків до школи відбувається у родині, що не завжди сприяє її успішній шкільній адаптації.

Якщо на момент вступу до школи більшість антропометричних показників дитини нижчі від норми, слід замислитися й порадитися з лікарем або психологом, чи варто їй вступати до школи в цей період (передусім це стосується **шестирічного** віку).

Особливу увагу треба звернути на кількість постійних зубів (зрозуміло, ми не беремо до уваги молочні, що є тимчасовими). Цей показник іноді ще називають **зубним віком**, саме він є вирішальним при визначенні фізичної зрілості малюка. Зрозуміло, найкраще, коли і вага, і зріст наближені до наведених значень або трохи їх перевищують. Але якщо немає бодай одного постійного зуба (з названої кількості) на тлі інших позитивних показників, радимо не поспішати віддавати дитину до школи.

Ми усвідомлюємо, що всі діти різні, але, на наш погляд, слід уникати будь-якого ризику, бо за цим — здоров'я, яке досить легко порушити і доволі

Візьміть до уваги!

За останні роки у дошкільників зросла кількість захворювань органів травлення, серцево-судинної системи, зафіксовано зниження гостроти зору. З початком навчання в ослабленої або фізично незрілої дитини ці показники можуть істотно погіршитися.

У 60% шестирічних дітей є порушення мовленнєвого розвитку, що утруднює їхнє навчання в школі. Щоб запобігти цьому, вислуховуйте дитину, не перебивайте її, давайте можливість висловлюватися, коректно направляйте, залучайте до рефлексування власних станів і почуттів.

Вольова готовність

Вольова готовність дитини до шкільного навчання — важлива складова її успішної адаптації. Уже із самого малечку дитина опиняється перед необхідністю долати певні труднощі, підпорядковувати свої дії поставленій меті. У зв'язку з цим вона має свідомо контролювати себе, керувати своїми внутрішніми і зовнішніми діями, пізнавальними процесами та поведінкою загалом. Отже, вже в дошкільному віці починає формуватися *воля*. Звісно, вольові дії дошкільнят мають свою специфіку: вони співіснують з діями непередбачуваними, імпульсивними. Психологи вольову поведінку вважають соціальною, а джерело розвитку дитячої волі вбачають у взаємодії дитини з навколишнім світом.

Провідну роль у соціальній зумовленості волі відводять мовленнєвому спілкуванню дитини з дорослими. У генетичному плані психологи розглядають волю як стадію оволодіння особистісними процесами поведінки. Спочатку поведінку дитини регулюють словом дорослі, потім, засвоюючи практичний зміст вимог дорослих, вона поступово починає сама регулювати свою поведінку через власне мовлення, роблячи тим самим істотний крок уперед на шляху до вольового розвитку.

Після оволодіння мовленням слово стає для дошкільнят не лише засобом спілкування, а й засобом організації поведінки.

Тому, шановні дорослі, розміркуймо над словами, виражуймо їх і не даваймо дітям непосильних завдань, щоб менше їм докоряти і відбивати тим самим бажання щось самотійно робити.

Протягом дошкільного дитинства ускладнюється вольова сфера особистості й змінюється її питома вага в загальній структурі поведінки, що проявляється у прагненні долати перешкоди, труднощі. Розвиток волі в цьому віці пов'язаний зі змінами мотивів поведінки. Зародження певного вольового напрямку та вихід на перший план групи мотивів, які є для дитини найважливішими, зумовлюють те, що, керуючись цими мотивами, вона свідомо досягає поставленої мети, не піддаючись негативним впливам, що відволікають. Дошкільник поступово навчається підпорядковувати свої дії мотивам, віддаленим від мети дій, зокрема мотивам суспільного характеру. Так формується рівень цілеспрямованості, притаманний шестирічній. Однак завважимо: вольові дії, сфера їх застосування і їхнє місце у поведінці дитини вкрай обмежені й нетривалі.

Про вольову готовність дитини можна робити висновок за сформованістю в неї довільних психічних процесів (сприймання, пам'яті, уваги).

Показники сформованості довільних психічних процесів

- ♦ Дитина певний час уважно розглядає той чи інший предмет.
- ♦ Малюк запам'ятовує уривки, які потрібно вивчити, у розповідях чи малюнках відтворює те, що бачив або чув.
- ♦ Нескладні завдання, запропоновані дорослими, дитина може *самостійно* виконати, спираючись на власні сили.

Тому важливо, щоб перед школою малюк хоча б два роки відвідував дитсадок, де мав би можливість влитися у соціальне середовище однолітків і старших дітей, що допоможе навчитися на практиці встановлювати стосунки, обмежувати свої бажання, співвідносити власні інтереси з інтересами та бажаннями інших, а отже, усвідомити, що не завжди своє “хочу” є важливим для інших. Це приборкує егоїзм. Зрозуміло, дитина має відчувати свою цінність і самодостатність як активного учасника у спілкуванні з однолітками й дорослими.

У формуванні моральної готовності дуже важливий приклад спілкування батьків дитини з їхніми батьками (бабусею, дідусем) і родичами, з друзями, іншими дорослими й дітьми. Дошкільний вік — період наслідування поведінки дорослих. Отже, вчинки наших дітей — це віддзеркалення більше ніж 80% наших із вами вчинків, шановні батьки та вихователі.

Візьміть до уваги!

Дитину треба готувати до того, що далеко не завжди всі ролі у житті можуть бути цікавими чи даватися винятково за нашими бажаннями, інколи доводиться робити і те, що потрібно іншим, хоч воно і не входить у коло наших безпосередніх інтересів.

Діти переймають і наслідують наш приклад спілкування, визначаючи для себе його особливості, фіксуючи межі та правила поводження, запам'ятовуючи інтонації, тембр і висоту голосу тощо.

На поведінці дитини негативно позначаються обіцянки, які не виконуються або постійно відтермінуються (варто замислюватися, перш ніж щось обіцяти малюкові).

- Уміє самостійно себе обслуговувати (вдягається, зав'язує шнурки, прибирає після себе, вмивається, чистить зуби, може випрати свої шкарпетки й трусики, дотримується особистої гігієни).
- Дотримується певного темпу в своїй роботі.
- Дотримується доступних правил поведінки.
- Уміє правильно реагувати на оцінку дорослими виконаного завдання (якщо оцінка не позитивна, не ображається, не кидається речами, не падає на підлогу, не тікає...).
- Дитина вміє сама оцінювати свою роботу.

Візьміть до уваги!

Психофізіологічні особливості шестирічних малят не дають змоги в повному обсязі сформувати в них вольову готовність до шкільного навчання, як у дітей семи років. Це треба враховувати, щоб не ставити перед малюком непосильних завдань.

Тільки зі спостережень за дитиною можна робити висновок про сформованість у неї вольової готовності.

Формування вольової готовності дошкільника залежить від його темпераменту; зважайте на це, пропонуючи йому ті чи інші завдання.

Волю дитини слід формувати, ставлячи до неї сталі вимоги, які не змінюються спонтанно під дією емоцій.

Мотиваційна готовність

Щоб навчання було успішним, дитина має передусім прагнути нового шкільного життя, серйозних занять, відповідальних доручень. Виникненню таких бажань сприяє мотивація на навчання, на важливу змістовну діяльність, більш значущу, ніж гра дошкільнят. Прагнення дитини посісти нове соціальне становище зумовлює вироблення її внутрішньої позиції — мотивації.

Мотиваційна готовність — своєрідний генератор позитивного ставлення до школи. Це той двигун, який допомагає першачкові комфортно почуватися у школі й позитивно ставитися до навчання як до цікавого процесу. Спеціальні дослідження показують: хоча мотиваційно готових дітей цікавлять зовнішні атрибути шкільного життя — ранці, оцінки, дзвінки, шкільна форма тощо — не це визначає їхнє прагнення ходити до школи. Їх захоплює власне навчання як серйозна, змістовна діяльність, що дає певний результат, важливий як для самої дитини, так і для дорослих.

Спосіб життя школяра як людини, зайнятої суспільно важливою і суспільно оцінюваною справою, дитина усвідомлює як шлях до дорослості, що відповідає сформованому в грі мотиву стати дорослим й реально здійснювати його функції.

Дослідження психологічного змісту і структури внутрішньої позиції школяра показали: внутрішня позиція школяра, яка формується на сьомому році життя, є системою потреб, пов'язаних з учінням як із новою, серйозною діяльністю, що втілює в собі новий, суспільно значущий, а отже, дорослий спосіб життя.

У шестирічній дитини таку мотивацію до школи ще не сформовано, тож потрібна серйозна копітка робота з її формування.

Дуже важливо, щоб діти отримували позитивну інформацію про школу, а не різні страшилки або погрози (от підеш до школи, там не побавишся...).

Визначаємо рівень мотиваційної готовності дитини

Рівень мотиваційної готовності дитини можна встановити за допомогою бесіди, в якій можна з'ясувати бажання малого стати школярем та його уявлення про школу.

Відповіді дітей можна поділити на чотири групи.

1. Прагнення бути школярем, бажання вчитися ґрунтуються на відповідному уявленні про школу: "Усі мають вчитися, щоб потім, коли виростеш, добре працювати"; "Хто добре навчається у школі, той зможе стати Президентом..."; "Щоб добре вчитися, треба бути стараним...". Серед цієї групи відповідей будуть одиниці шестирічних малят, бо їхня основна потреба — ще гра, а не навчання.

2. Прагнення стати школярем ґрунтується на поверховому уявленні: "У школі цікаво, там багато дітей, учитель ставить їм оцінки"; "У школі краще, ніж у дитячому садку: не треба спати вдень, після уроків можна бігати по подвір'ю скільки завгодно"; "Мені у школі подобаються перерви, коли можна виходити в коридор або на вулицю". Так розмірковують уже більше шестирічних.

3. Дитина начебто й правильно уявляє вимоги, які висуває школа, але водночас відчуває побоювання, навіть страх: "Я боюся, що не почую того, що говоритиме вчителька"; "А раптом я не зможу зробити те, що скаже вчителька"; "У школі важко, я не знаю, чи хочу йти туди, — чомусь боюся". Таких відповідей досить багато.

Візьміть до уваги!

Мотиваційну готовність дитини слід формувати через її усвідомлення того позитивного, що очікує на неї у школі, а не на погрозах та залякуванні.

Підвищити мотивацію дитини до шкільного навчання допоможе приклад батьків та близьких людей (покажіть свої зошити, шкільні нагороди, відзнаки, розкажіть про позитивний досвід шкільного навчання).

Привабливість для сина і доньки шкільного навчання можна підвищити, створивши портфоліо досягнень дитини.

Формуванню позитивної мотивації сприяють позитивні словесні формули підтримки з боку вихователів та батьків ("Спробуй ще раз!"; "Нічого, не хвилюйся, в тебе все вийде!"; "В тебе вийшло краще, ніж минулого разу!").

4. Дитина не бажає йти до школи: “У садочку краще, тут немає уроків і домашніх завдань”, “У школі погано, бо там не граються і забороняють носити іграшки”. На жаль, останнім часом кількість таких відповідей збільшується.

Батьків мають насторожити третя і четверта групи відповідей. Звідси висновок: треба краще ознайомити дитину зі школою й поставитися до цього досить серйозно. Позитивна спрямованість дитини (перша і друга групи) на школу як на власне навчальний заклад — найважливіша передумова благополучного її входження у шкільну навчальну дійсність, тобто прийняття нею відповідних шкільних вимог та повноцінного включення у навчальний процес.

Інтелектуальна готовність

Інтелектуальна готовність до шкільного навчання пов'язана з розвитком розумових процесів — уміння узагальнювати, порівнювати об'єкти, класифікувати їх, визначати істотні ознаки, робити висновки. У дитини має бути певний обсяг уявлень, зокрема образних і просторових, адекватний мовленнєвий розвиток та пізнавальна активність. На що ж слід звернути особливу увагу в інтелектуальному розвитку малюка?

Інтелектуальна готовність проявляється у загальному рівні розумового розвитку дитини, важливим показником якого є *системність уявлень*, знань про довкілля, життя природи, деякі соціальні явища.

Батькам варто порадити: читайте синові чи дочечці книжки про природу: неживу і живу, відвідайте з ними місцевий музей природи, зоопарк, завітайте до лісу чи парку. Можна дозовано (обмежено в часі) переглянути відеофільми про природу (тварин, природні явища). Але робити це все треба в системі, а не від випадку до випадку. Обов'язково розглядайте та обговорюйте з малими ілюстрації в книжках і дитячих енциклопедіях, але знову системно, щоб у голові дитини не виникла “каша” з різноманітних фактів. Розкажіть своїм дітям про місце, країну, де вони народилися, важливі події з життя родини. Намагайтеся відповідати якомога повніше на запитання, а не зводити їх до “так” чи “ні”. Ваша розгорнута відповідь буде взірцем для дитини, як треба відповідати. Заохочуйте малюка до чітких формулювань запитань.

Інтелектуальна готовність визначається за рівнем розвитку пізнавальної діяльності дитини (уваги, сприймання, пам'яті, мислення, мовлення).

Відвідуйте з дитиною картинну галерею (розподіливши всю експозицію на невеличкі фрагменти, а не оглядаючи її за один раз). Можна також побувати в історичному та інших музеях, де зберігаються матеріальні, культурні здобутки цивілізації. При цьому не варто весь огляд супроводжувати поясненнями дорослого та стомлювати малюка (правило доволі просте: що менша дитина, то коротшим має бути

заняття), щоб у неї лишалися приємні враження, бажання знову повернутися.

Стимулює та розвиває пізнавальні здібності дитини робота з конструкторами, мозаїками, пазлами. Конфігурацій і сюжетів у них нині досить багато. Знову ж таки пам'ятайте про вік дитини: що менша дитина, то більшими мають бути пазли і простіший сюжет. Гарний ефект дає і робота з тетрісами (вони стимулюють увагу, образне і логічне мислення, але за умови врахування віку дитини) або інтелектуальними комп'ютерними іграми.

Малювання — це спроба малюка пізнати та відобразити світ, в якому він живе, своє ставлення до нього. Мова малюнка образна, сповнена різноманітних смислів. От чому важливо розпитувати дітей, що вони намалювали, чому саме так. Це допоможе дорослому краще зрозуміти світ і думки дитини, а подекуди й визначити шляхи корекції її бачення.

Інтелектуальну готовність дитини визначаємо також за володінням нею деякими *елементарними навчальними навичками* — здійсненням звукового аналізу слова, читанням (по літерах, складах або зв'язним — цілими словами), лічбою та обчисленнями, підготовленістю руки до письма.

Істотною допомогою для батьків можуть бути *дитячі журнали*: “Джміль”, “Малютко”, “Барвінок”. Чому саме журнали? А тому, що зі шкільними підручниками діти зустрінуться у школі, тож передчасна зустріч з ними може знизити інтерес і негативно позначитися на адаптації дитини до школи.

Водночас ця позиція аж ніяк не вказує на те, що дитина до 6 років обов'язково має оволодіти читанням, лічбою або письмом. З цим треба бути вкрай обережними й терплячими.

Не змушуйте дітей до жодних навчальних дій. Формуйте бажання. Готуйте до навчання, пам'ятаючи: тільки бажання та інтерес дитини є ключем до цього процесу.

Перевіряємо пам'ять

Вивчення особливостей інтелектуальної сфери можна розпочати з дослідження пам'яті — психічного процесу, нерозривно пов'язаного з розумовим. Для визначення рівня механічного запам'ятовування пропонуємо дитині будь-який набір слів, наприклад: *рік, слон, шпага, мило, сіль, шум, рука, стать, весна, син*. Прослухавши весь цей ряд, вона повторює слова, які запам'ятала. За *Л.А. Венгером*, показники механічної пам'яті для дітей шестирічного віку такі: з першого разу вона сприймає не менше 5 слів; після третього-четвертого прочитання відтворює 9–10 слів; через годину забуває не більше 2 слів із відтворених.

Визначаємо загальний рівень розумового розвитку

Методика *А.Р. Лурії* дає змогу виявити загальний рівень розумового розвитку, ступінь оволодіння узагальнювальними поняттями, уміння планувати свої дії. Дитині пропонують запам'ятати слова з допомогою малюнків: до кожного слова або словосполучення вона сама малює лаконічний малюнок, який потім допоможе це слово відтворити. Тобто малюнок стає засобом, який допомагає запам'ятати слова. Для запам'ятовування дається 10–12 слів і словосполучень, як-от: *вантажівка, розумний кіт, темний ліс, день, весела гра, мороз, вередлива дитина, гарна погода, сильна людина, покарання, цікава казка*. Через 1–1,5 год. після прослуховування наведеного ряду слів і створення відповідних зображень дитина отримує свої малюнки і пригадує, до якого слова вона робила кожен з них.

Визначаємо рівень розвитку просторового мислення

Рівень розвитку просторового мислення виявляють у різні способи. Ефективною і зручною є методика *А.Л. Венгера* "Лабіринт". Дитина має знайти шлях до певного будиночка серед заплутаних доріжок і тупиків лабіринту. У цьому їй допомагають образні завдання-вказівки, повз які об'єкти слід пройти. Дитина має орієнтуватися в самому лабіринті та схемі, яка відображає послідовність шляху, тобто розв'язання завдання.

Методи діагностики рівня розвитку словесно-логічного мислення

♦ **Пояснення складних картин.** Дитині показують картинку й пропонують розповісти, що на ній

Візьміть до уваги!

✎ Провідний в інтелектуальній готовності до школи — **розвиток мовлення**, а йому сприяє систематичне читання дитині книжок, обговорення ілюстрацій, репродукцій, повні відповіді на її запитання.

✎ Не залишайте поза увагою **бажання** дитини з чимось ознайомитись або чогось навчитися, допомагайте їй у цьому, станьте для неї товаришем у відкритті.

✎ Велику допомогу в розвитку **інтелектуальної готовності** дитини можуть надати дитячі журнали, особливо "**Джміль**", кожна рубрика якого спонукає до розмірковувань, пробуджує уяву. (За журналом з малюком треба працювати, важливо запитувати в нього, що найбільше сподобалося в матеріалі, які завдання зацікавили, звернути увагу на інші цікавинки й завдання, розтлумачити незрозумілі місця).

намальовано. Цей прийом допомагає виявити, чи правильно дитина розуміє те, що зображено, чи може визначити головне, чи розгублюється в окремих деталях, наскільки розвинене її мовлення.

♦ **Послідовність подій** — складніша методика, яка допоможе виявити розуміння дитиною причинно-наслідкових зв'язків.

♦ **Предметна класифікація** — методика, яка допомагає вивчати узагальнення і абстрагування, послідовність висновків і деякі інші аспекти мислення. Класифікуючи різні об'єкти, дитина може виділити групи за функціональною ознакою і дати їм узагальнені назви: за зовнішньою та ситуативною ознаками (шафа і сукня об'єднуються в одну групу, тому що сукня висить у шафі).

♦ **Інтерпретація прислів'їв** — методика, за допомогою якої вивчають розвиток складних розумових процесів аналізу й синтезу. Цікавий варіант цієї методики запропонував *Б.В. Зейгарнік*. Крім звичайних прислів'їв ("Не все те золото, що блищить"; "Не рий яму іншому, сам у неї потрапиш"), дитині наводять фрази, одна з яких за значенням відповідає прислів'ю, а друга — нагадує його. Наприклад, до прислів'я "Не в свої сани не сідай" дають фрази — "Не берися за справу, якої не знаєш" і "Узимку їздять на санях, а влітку — на возі". Дитина має вибрати одну з них і пояснити свій вибір, що й показує, на які змістові чи зовнішні ознаки вона орієнтується.

І на завершення наших роздумів іще раз наголошуємо: різнобічно розвинена дитина з меншими втратами подолає складний шлях адаптації до школи, а отже, шанс стати успішною буде реалізовано краще. Найголовніше маємо пам'ятати: спільні зусилля вихователів та батьків зі створення сприятливих умов адаптації дитини до школи створять умови для продовження її безпечного, а отже, щасливого дитинства, в якому її розуміють і приймають такою, якою вона є — реальною, а не ідеальною. ■

Від редакції

Якщо дитина не повністю готова до навчання у школі, воно може стати для неї надто стресогенним, небажаним і неуспішним. І статус невдахи закріпиться за нею надовго. Таку дитину краще віддати до школи через рік, щоб вона полюбила школу й успішно вчилася.